

HZ. PEYGAMBER VE GENÇLİK SORUNLARI

Editörler

Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT

Doç. Dr. Mehmet ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali ÇANAKCI

Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed ABDELGHANY

Palet Yayınları

Konya, Aralık 2019

ZAMAN FIKHI BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) GENÇLİĞE BAKIŞI

Cemalettin ŞEN

Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

c.sen1@hotmail.com

GİRİŞ

Gençlik dönemi, çocukluk çağının geride kaldığı, yetişkin olmaya doğru hızlı adımların atıldığı, cinsel, zihinsel ve bedensel gücün zirvede olduğu,¹ biyolojik, psikolojik, sosyolojik, pedagojik ve hukuki bakımdan çok önemli bir gelişim safhasıdır.

Tasavvuf, edebiyat ve mitolojide önemli bir yeri olan ve içeni ölümsüzlüğe kavuşturduğuna inanılan efsanevi su yani “âb-ı hayât” (آب حیات) (elixir of life), insanoğlunun sadece sonsuz bir hayata değil aynı zamanda bitmeyen bir gençliğe de meftun olduğunun² sembolik ifadesidir.³ Cennette son bulmaz bir gençlik nimetinin⁴ varlığından bahseden hadisleri⁵ de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Hz. Peygamber (sav), gençlik dönemini, elden gitmeden evvel kıymetinin bilinmesi gereken⁶ ve kıyamette hesabı mutlaka verilecek olan⁷ beş nimet arasında sayarak gençliğin, hem dünya hem de ahiret hayatı için ne denli ayrıcalıklı bir lütuf olduğunu vurgulamıştır. Hz. Hatice'nin (ra) amcasının oğlu, Mekkeli hanîflerden Varaka b. Nevfel (ö. 610 [?]),⁸ Hz. Peygamber'e (sav) peygamberliği

¹ Arapçada genç anlamına gelen “şâbb” kelimesinin köküne ve bu kökten türeyen diğer sözcüklere bakıldığında “ateşin tutuşması, atın şahlanması, yükselme, artma, tazelik, parlaklık” gibi hareket ve canlılık çağrıştıran anlamlarla karşılaşılması dikkat çekicidir. Bu konuda bk. Vankulu, *Vankulu Lügati*, ed. Mustafa Koç, 2 Cilt (Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 1: 161-162; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhîd*, ed. Mustafa Koç, 6 Cilt (Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013-2014), 1: 470-473; .Mevlüt Sarı, *el-Mevârid: Arapça-Türkçe Lügat* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1982), 804; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 427.

² Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, 8 Cilt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), “Zekât”, 115; İbn Mâce, *es-Sünen*, 2 Cilt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), “Zühd”, 27; Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, 5 Cilt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), “Zühd”, 28; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Hasan Abdülmün'im Şelebî, 12 Cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 10: 378. Ayrıca bk. Mübârekpürî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 10 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 6: 520.

³ Ahmet Yaşar Ocak, “Âb-ı Hayât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 1; Amil Çelebioğlu, “Âb-ı Hayât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 3; Alparslan Salt – Cem Çobanlı, *Dharma Ansiklopedisi* (İstanbul: Dharma Yayınları, 2001), 7.

⁴ “İki nimet vardır ki insanların çoğu onların kıymetini hiç bilmez: Sağlık ve boş vakit.” (Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, 8 Cilt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981, “Rikâk”, 1) anlamındaki hadisteki “sağlık” kelimesine “gençlik” manası da verilmiştir. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs*, nşr. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî, 2 Cilt (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000), 2: 385.

⁵ İbn Râhûye, *Müsned*, nşr. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî (Medine: Mektebetü'l-İmân), 1412/1991, 1: 119; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr., 50 Cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416-1421/1995-2001), 13: 410; Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, 2 Cilt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), “Rikâk”, 104; Müslim, “Cennet”, 21; Tirmizî, “Cennet”, 2.

⁶ Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâik*, nşr. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2; Nesâî, *es-Sünen*, 8 Cilt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), 10: 400; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, 4 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4: 341; Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-Sünne*, nşr. Züheyr eş-Şâvîş ve Şuayb el-Arnaût, 16 Cilt (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983), 14: 224.

⁷ Tirmizî, “Kıyâmet”, 1.

⁸ Bünyamin Erul, “Varaka b. Nevfel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 517.

süresince yardım etme arzusunda olduğunu fakat genç olmayışının bunu engellediğini üzüntüyle ifade etmiştir.⁹

İslâm, çocukluktan çıkıp gençliğe adım atmayı, akıl hastalığı gibi bir mazeret yoksa dinî-hukuki yükümlülüklerin başlangıcı olarak kabul etmiştir.¹⁰

Bazı hadislerde, muhtemelen sağlıklı düşünme ve karar verme yetisini zayıflatmasına binaen akıl hastalığına benzetilen¹¹ gençlik dönemi, bedensel ve ruhsal yüksek enerji nedeniyle şiddet eğilimi, cinsel içerikli suçlar gibi tehlikelerin kapısını açar. Fakat bu kapıdan girmemek iradesini göstermekle kalmayıp bir de güzel davranışlar sergileyen gençleri, dünyada ve ahirette nice memnuniyet verici fazladan karşılıkların beklediği muhakkaktır.¹² Nitekim “Külfet ni‘mete ve ni‘met külfete göredir.”¹³ külli kaidesi de bu hususa işaret etmektedir.

Gençlik, aile-din-devlet üçlüsünün ilgi, destek ve koruması sayesinde¹⁴ tarih boyunca toplumları eğitim, spor ve güvenlik başta olmak üzere pek çok alanda ayakta tutan, değişime ve gelişime açık hâle getiren ve geleceğe taşıyan en canlı, en parlak araç olagelmıştır. Göz kamaştırıcı bu özelliği nedeniyle gençlik, geçmişten günümüze psikoloji, sosyoloji, eğitim, hukuk ve ilahiyat gibi pek çok disiplinin ilgi odağı olmuştur.

Ne var ki tespit edebildiğimiz kadarıyla “fıkıh-zaman-Hz. Peygamber (sav)” düzleminde gençlik konusunu akademik düzeyde ele alan ayrıntılı bir araştırma henüz yapılmamıştır. Söz konusu ilmî boşluğu bir nebze de olsa doldurmasını ümit ettiğimiz bu çalışma, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa tarafımızdan yeni bir bilim dalı olarak önerilmiş olan¹⁵ *zaman fikhı* bağlamında Hz. Peygamber’in (sav) yaşamının bir bütün olarak ele alınıp gençliğe bakışına dair ipuçlarını yakalayarak bu kapsamdaki genel ilkelere ulaşabilmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaç ekseninde, giriş ve dört bölümden oluşan çalışmamızda öncelikle bir kavramsal çerçeve çizilecek, ardından Hz. Peygamber’in (sav) gençlik dönemi, gençliğe bakışını yansıtan uygulama ve sözleri ile hedeflediği gençlik hakkında açıklamalar yapılacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında çalışmamızın omurgasını oluşturan genç, gençlik ve zaman fikhî kavramları üzerinde durulacaktır:

“Genç” sözcüğü, eski Türkçede “küçük çocuk” anlamına gelen “kenç” kelimesinden gelmektedir.¹⁶ Günümüz Türkçesinde genç anlamında “delikanlı”,¹⁷ gençlik manasında da

⁹ Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 1. Ayrıca bk. Mâzerî, *el-Mu‘lim bi-fevâidi Müslim*, 2. Baskı, 3 Cilt (Cezayir: el-Müessesetü’l-Vataniyye li’l-Kitâb, 1988-1991), 1: 327; Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi sahihi Müslim b. Haccâc*, 2. Baskı, 18 Cilt (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1392/1972), 2: 203.

¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1: 266; Tirmizî, “Hudûd”, 1; Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ilmi’l-usûl*, 2 Cilt (Bulak: el-Matbaatü’l-Emîriyye, 1322-1324), 1: 83-84; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli’l-ahkâm*, nşr. Abdürrezzak Afifi, 4 Cilt (Riyad: Dâru’s-Samî, 1424/2003), 1: 201; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Bahrü’l-muhît fi usûli’l-fikh*, nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî ve Ömer Süleyman el-Eşkâr, 2. Baskı, 6 Cilt (Küveyt: Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şüûni’l-İslâmiyye, 1413/1992), 1: 345.

¹¹ Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, *el-Müsned*, nşr. Eymen Ali Ebû Yemânî, 3 Cilt (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995), 2: 76; Kudâî, *Müsnedü’s-Şihâb*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, 2. Baskı, 2 Cilt (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1407/1986), 1: 100.

¹² Babanzâde Ahmed Naim – Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 13. Baskı, 8 Cilt (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 2: 487.

¹³ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* (İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1322), mad. 88.

¹⁴ İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, 2. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008), 170.

¹⁵ Cemalettin Şen, “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Zaman Hukuku ve Zaman Fikhî”, Munzur 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (Tunceli, 24-26 Mayıs 2019), ed. Gültekin Gürçay (İstanbul: UBAK Yayınevi, 2019), 196.

¹⁶ Orhan Hançerlioğlu, *Türk Dili Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992), 228; Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, 4 Cilt (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 3: 188.

¹⁷ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 24 Cilt (İstanbul: Milliyet Gazetecilik, 1992), 6: 2973.

“delikanlılık”¹⁸ kelimeleri de kullanılmaktadır. Ayrıca dilimizde gençliği sebebiyle zihinsel ve deneyimsel açıdan tam olgunlaşmadığı için¹⁹ görgüsüz ve beceriksiz kişiler hakkında “toy”,²⁰ ergenliğin heyecan ve delişmenliğinin etkisindeki gençler için de “yeni yetme”²¹ sözcükleri kullanılır. Türk lehçelerinde “ganc”, “yaş”, “jas” ve “caş” kelimelerinin genç anlamında kullanıldığı görülmektedir.²²

Arapçada genç anlamında “şâbb” (الشاب), gençlik manasında da “şebîbet” (الشبيبة) ve “şebâb” (الشباب) kelimeleri kullanılır. “Fetâ” (الفتى), “gulâm” (الغلام) ve “nâşi” (الناشئ), genç ile yakın anlama sahip başlıca sözcüklerdir. “Şâbb”ın çoğulu “şebâb” (الشباب) ve “şübbân” (الشبان) olarak gelir.²³

Genç anlamında İngilizcede “young”,²⁴ Fransızcada “jeune”,²⁵ Almancada “jung”,²⁶ Rusçada “molodoy”,²⁷ Farsçada “civân” (جوان)²⁸ ve Latince “iuvenis”²⁹ kelimeleri kullanılır. Gençlik karşılığında ise İngilizcede “youth”,³⁰ Fransızcada “jeunesse”,³¹ Almancada “jugend”,³² Rusçada “molodezh”, Farsçada “civânî” (جوانى)³³ ve Latince “iuventa”³⁴ sözcükleri vardır.³⁵

Genç ve dolayısıyla gençliğin tanımında uzlaşma yoktur. Çünkü bedensel ve cinsel gelişme görecelidir.³⁶ Bu nedenle gençliğin ne zaman başlayıp bittiğine ilişkin farklı görüşler ortaya konulmuştur. Söz gelimi gençliğin “bulûğdan otuz yaşa kadar”,³⁷ “bulûğdan kırk yaşa kadar”,³⁸ “on iki ile yirmi beş yaş arası”,³⁹ “on beş ile yirmi dört yaş arası”,⁴⁰ “on beş ile otuz yaş arası”,⁴¹ “on altı

¹⁸ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 6: 2973; İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3 Cilt (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005), 1: 657.

¹⁹ İsmet Dökmeci - A. Handan Dökmeci, *Büyük Tıp Sözlüğü*, 2. Baskı (İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık, 2011), 276.

²⁰ İbrahim Alâeddin Gövsa, *Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi*, 5 Cilt (İstanbul: İskit Yayınevi, 1947-1954), 5: 2825.

²¹ Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3: 3408.

²² Ahmet Bican Ercilasun (ed.), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, 2 Cilt (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 1: 265.

²³ Necmeddin Nesefî, *Tilbetü't-talebe fi'l-ıstulâhâti'l-fikhiyye* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1431/2010), 166; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3. Baskı, 15 Cilt (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994), 1: 170, 480; Ahterî, *Ahterî-i Kebîr* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 916; Trabzonlu Cûdî Efendi, *Lugat-ı Cûdî* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005), 491, 494, 502; Cübürân Mes'ûd, *er-Râid*, 2. Baskı (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyi'n, 1967), 861, 1103; Ahmed Ebû Hâka, *Mu'cemü'n-nefâisi'l-vasîti* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1432/2011), 618, 915.

²⁴ *Renkli Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük*, 12 Cilt (İstanbul: Arkın Kitabevi, 1986), 5: 822; Avery v.dğr. (ed.), *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, 13. Baskı (İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1986), 1149; Ali Bayram – Birsan Çankaya – Gordon Jones (haz.), *Fono İngilizce Büyük Sözlük English-Turkish Turkish-English* (İstanbul: Fono Yayınları, 2006), 1264.

²⁵ Ali Rıza Yalt, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük* (İstanbul: Serhat Yayınları, 1990), 579.

²⁶ Karl Steuerwald, *Türkçe Almanca Sözlük*, 2. Baskı (İstanbul: ABC Kitabevi, 1990), 323.

²⁷ Ercilasun (ed.), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, 1: 265.

²⁸ Mehmet Kanar, *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük* (İstanbul: Birim Yayınları, 1993), 153.

²⁹ Furkan Akderin, *Latince-Türkçe Türkçe-Latince Sözlük* (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 302, 703.

³⁰ Avery v.dğr. (ed.), *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, 1149.

³¹ Yalt, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, 579.

³² Steuerwald, *Türkçe Almanca Sözlük*, 323.

³³ Kanar, *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, 153.

³⁴ Akderin, *Latince-Türkçe Türkçe-Latince Sözlük*, 302, 703.

³⁵ Yukarıdaki paragrafta adı geçen Hint-Avrupa dil ailesine ait Rusça dışındaki dillerde “genç” ve “gençlik” karşılığında kullanılan sözcüklerin telaffuzları arasındaki benzerlik gözden kaçırılmamalıdır.

³⁶ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 11. Baskı (İstanbul: Özgür Yayınları, 2000), 13.

³⁷ Azimâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 2. baskı, 14 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 3: 18; Halîl Ahmed Sehârenpûrî, *Bezlü'l-mechûd*, nşr. Takıyyüddin en-Nedvî, 14 Cilt (Muzafferpur: Merkezü's-Şeyh Ebü'l-Hasan en-Nedvî li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1427/2006), 3: 438; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 3. Baskı, 8 Cilt (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1409/1989), 8: 80.

³⁸ Bu görüş, Mâlikî fakihî ve hadis âlimi İbn Şâs'a aittir. Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 7. Baskı, 10 Cilt (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1323), 8: 5.

³⁹ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 13, 20.

⁴⁰ *United Nations-Report of the Secretary-General*, 12.07.2001, 2.

⁴¹ Muhammed Revvâs Kal'acî, *Arapça-İngilizce-Türkçe Fıkıh Lugatı*, trc. Ayhan Ak (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), 178.

ile yirmi beş yaş arası”,⁴² “on altı ile otuz iki yaş arası”,⁴³ “on dokuz ile otuz dört yaş arası”,⁴⁴ “yirmi bir ile otuz dört yaş arası”,⁴⁵ “otuz ile kırk yaş arası”⁴⁶ dönemi ifade ettiği söylenmiştir. Hatta bazı araştırmacılar tarafından herhangi bir yaş sınırlaması yapılmaksızın genç, “yaşı ilerlememiş olan”,⁴⁷ “yaşlı olmayan”,⁴⁸ “orta yaşlılık devresine girmemiş olan”⁴⁹ kimse şeklinde tarif edilmiştir.

Bu noktada diğer bir sorun da yaş hesabında kullanılan takvimlerin farklı oluşudur. Nitekim İslâmi kaynaklarda gençlikle ilgili öne sürülen yaşlar kamerî takvime göre hesaplanır. Bu durumda yıl, ay takviminde 354, güneş takviminde ise 365 gün olduğuna göre söz gelimi yukarıdaki otuz yaş ifadesi aslında yirmi dokuza tekabül etmektedir.

Kalıtım, beslenme, iklim, kültürel etkiler, duygusal koşullar ve cinsiyet gibi nedenlerle yaş itibarıyla göreceli olmakla beraber⁵⁰ gençlik döneminin başlangıç sınırı yaygın kanaate göre bulûğ (ergenlik) (puberty)⁵¹ ile belirlenir.

“Bulûğ” (البلوغ), “kişinin çocukluk devresinden çıkıp fiilen veya hükmen cinsî ergenlik kazanmasıdır.”⁵² İslâm hukuku açısından bulûğ, dinî-hukuki hükümlerle tam olarak muhatap olmanın esasını teşkil eden ve göreceli bir nitelik olan “akli olgunlaşmanın” (كمال العقل) objektif ölçüsü olarak belirlenmiştir.⁵³

Bulûğ ile birlikte kızlarda östrojen, erkelerde de testosteron hormonlarının üretimi artar.⁵⁴ Böylece kişi hem cinsel birleşmeye hem de çocuk yapmaya bedensel olarak hazır hâle gelir. Gençlik döneminin sona ermesi ise yetişkinliğe ilk adımın atılmasıyla olur.

Konumuzu derinden etkilemeyecek bu tartışmaları kısaca zikretmekle yetinerek genel bir bakış açısıyla gençliği “çocukluk ile yetişkinlik arasındaki gelişim dönemi”, genci de “çocukluk ile yetişkinlik arasındaki kişi” olarak tanımlamak uygun olacaktır.

Bilim dünyasına katkı bağlamında yeni bir disiplin olarak önerdiğimiz zaman fihî, tarafımızdan “zamana ilişkin veriler ışığında fihî konuları inceleyen ve geçmiş-şimdi-gelecek bütüncül bakış açısıyla fihî sorunlara çözüm arayan fihî yardımcı bir bilim dalıdır.”⁵⁵ şeklinde tanımlanmıştır.

⁴² Ruşen Alaylıoğlu - A. Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*. 2. Baskı (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1976), 107; *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2011), 479.

⁴³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, 13 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379), 9: 108.

⁴⁴ Kal'acî, *Arapça-İngilizce-Türkçe Fıkıh Lugatı*, 178.

⁴⁵ Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2012), 383.

⁴⁶ Mutarrizî, *el-Muğrib fi tertîbi'l-Mu'rib*, nşr. Mahmûd Fâhûrî ve Abdülhamîd Muhtâr, 2 Cilt (Halep: Mektebetü Üsâme b. Zeyd, 1399/1979), 1: 429; Kal'acî, *Arapça-İngilizce-Türkçe Fıkıh Lugatı*, 178.

⁴⁷ Yaşar Çağbayır, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*, 5 Cilt (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007) 2: 1679; Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 3: 188.

⁴⁸ Gövsa, *Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi*, 2: 918.

⁴⁹ D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, 15. Baskı (Ankara: Vadi Yayınları, 2001), 463.

⁵⁰ *Gençlik Ansiklopedisi* (Ankara: Kurtuluş Yayınları, 1962), 280; S. Ahmet Arvasi, *İlm-i Hâl* (İstanbul: Burak Yayınevi, 1983), 100; Erwin J. Haeberle, *Cinsel Atlas*, trc. Mesut Akın (İstanbul: Say Yayınları, 1997), 233; Selma Karabey - Nurcan Müftüoğlu (ed.), *Gençlik ve Cinsellik* (İstanbul: Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, 2007), 14.

⁵¹ Avery v.dğr. (ed.), *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, 780.

⁵² Ali Bardakoğlu, “Bulûğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 413.

⁵³ Şemsüleim es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, 2 Cilt (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1954.), 1: 347; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 2. Baskı, 7 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1402/1982), 7: 172; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10 Cilt (Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968), 5: 61; İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât fi usûli's-şerî'a*, nşr. Muhammed Abdullah Dirâz, 4 Cilt (Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, ts.), 3: 266.

⁵⁴ *British Medical Association A-Z Aile Tıp Ansiklopedisi*, trc. Serkut Yalçın v.dğr. (İstanbul: 121 Medikal Yayıncılık, 2008), 684.

⁵⁵ Şen, “Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Zaman Hukuku ve Zaman Fihî”, 201.

Dolayısıyla bu çalışmada zaman fıkıhı aracılığıyla Hz. Peygamber'in (sav) gençliği (geçmiş), risâleti süresince gençlikle ilişkisi (şimdi) ve hedefindeki gençlik (gelecek) fıkıh penceresinden ele alınacaktır. Bu durumu uzunca bir yoldaki rehberin sadece içinde bulunduğu ortamın değil, aynı zamanda önünün ve ardının da aydınlatılması örneğiyle açıklayabiliriz.

2. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) GENÇLİK DÖNEMİ

Öncelikle söylemek gerekir ki Hz. Peygamber'in (sav), içinde yaşadığı toplumda yaygın olan putlara tapma, içki, kumar, fuhuş, aldatma gibi dine, ahlâka ve sağduyuya aykırı en küçük bir tutum ve davranışının dahi bulunmadığı,⁵⁶ iffet, doğruluk, güvenilirlik gibi güzel hasletlerle tanındığı zirve derecesinde örnek bir gençlik dönemi geçirmiştir.

Hatta meseleye insani ilişkiler açısından baktığımızda Hz. Peygamber'in (sav) peygamberlik öncesi şahsiyet dokusu, toplumda ikinci bir şahsın erişemeyeceği kadar üstündür.⁵⁷ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sav) “üstün bir ahlâk” (el-Kalem 68/4) ve “güzel bir örneklik” (el-Ahzâb 33/21) sahibi olduğunu ifade eden âyetlerin asr-saâdetle sınırlı olarak yorumlanmaması gerekir.

Hz. Peygamber'in (sav) gençlik döneminde dikkat çeken önemli olaylardan ficâr savaşları, Hilfü'l-fudûl, emîn lakabının verilmesi, ilk evliliği ve Kâbe hakemliği, alt başlıklar hâlinde incelenecektir:

2.1. Ficâr Savaşları

İslâm'dan önce bazı Arap kabileleri arasında her türlü düşmanlık ve mücadeleden el çekilmesi gereken, kötülük yapmanın ve kan dökmenin yasak olduğu “haram aylar”da (الأشهر الحرم) (zilkade, zilhicce, muharrem, receb) meydana gelen savaşlara “ficâr savaşları” anlamında “eyyâmü'l-ficâr” (أيام الفجار) veya kısaca “ficâr” (الفجار) denilir.⁵⁸

Hz. Peygamber'in (sav) bu savaşlardan birine amcalarıyla birlikte katıldığı ve o sıralarda on dört, on beş, on yedi veya yirmi yaşlarında olduğu nakledilmektedir. Onun bu muharebede fiilen savaşıp savaşmadığı hususu tartışmalıdır.⁵⁹ Hz. Peygamber'in (sav), savaşabilecek konumda olmasına rağmen bu muharebede etkin bir rol almamasının en makul sebebinin haram aylardaki savaş yasağı olduğu söylenmiştir.⁶⁰

Çünkü normal şartlarda savaşın yasak kabul edildiği haram aylar ile ilgili hükümler, Hz. İbrâhim'den (as) itibaren insanların sağlanan güven ortamı içinde hac ibadetini rahatça yapabilmelerini sağlamak gibi ulvi amaçlarla ortaya konulmuştur.⁶¹ Hz. Peygamber'in (sav) söz konusu harpte pasif bir tavır takınması, onun kutsal değerler konusundaki hassasiyetine işaret etmektedir.

2.2. Hilfü'l-Fudûl

“Hilfü'l-fudûl” (حلف الفضول), bazı Kureyş kabilelerinin, Mekke'de haksızlığa uğrayan insanlara yardım edecek bir direniş komitesini⁶² teşkilatlandırmak amacıyla yaptıkları, Hz. Peygamber'in (sav) de muhtemelen kurucu üyelerden biri olarak⁶³ katıldığı antlaşmadır.⁶⁴ Bir görüşe göre bu antlaşma Hz. Peygamber (sav) yirmili yaşlardayken 23 Ağustos 594 tarihinde yapılmıştır.⁶⁵

⁵⁶ Ali Muhammed Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, trc. Mustafa Kasadar, Sadullah Ergin ve Şerafettin Şenaslan, 3. Baskı, 2 Cilt (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 1: 71.

⁵⁷ Hüseyin Algül, “İnsani İlişkiler Açısından Hz. Muhammed (sav)”, *Hz. Muhammed ve Gençlik (Kutlu Doğum Haftası: 1992)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 20.

⁵⁸ Hüseyin Algül, “Ficâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13: 52.

⁵⁹ Algül, “Ficâr”, 13: 52.

⁶⁰ Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, 4 Cilt (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1986), 1: 169.

⁶¹ Hüseyin Algül, “Haram Aylar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16: 105.

⁶² Algül, *İslâm Tarihi*, 1: 170.

⁶³ William Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, trc. Süleyman Kalkan (İstanbul: Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2016), 34.

Bu tavrı Hz. Peygamber'in (sav), gençlik yıllarında da toplumsal sorunlara duyarlı olduğunu, haksızlık karşısında sessiz kalmadığını, zulme uğrayan kim olursa olsun yardımına koştuğunu göstermektedir.

2.3. Emîn Lakabının Verilmesi

“Lakap” (اللقب), bir kimseye asıl adından ayrı olarak sonradan takılan ikinci isim demektir. Câhiliye döneminde kişinin, adından başka sonradan toplumun verdiği bazen övgü bazen de aşağılama anlamı taşıyan bir de lakabı olurdu.⁶⁶

“Emîn” (الأمين) sözlükte “kendisine güvenilen, sözünde duran, başkalarından korkmayan kimse” gibi anlamlara gelir. Hz. Peygamber (sav), Allah'ın (cc) koruması sebebiyle Câhiliye devrinin putlara tapma, içki, kumar ve zina gibi yaygın kötülüklerinden hiçbirine bulaşmadan tertemiz büyümüştür. Çevresinde en mert, en iyi huylu, en asil, komşuluk haklarını en iyi gözeten, en uysal, en doğru sözlü ve en güvenilir insan olarak tanınmıştır. Hz. Peygamber (sav) bütün bu iyi özellikler kendisinde bir arada toplandığı için “emîn” lakabı ile meşhur olmuştur.⁶⁷

Bu örnekler, Hz. Peygamber'in (sav) gençlere verdiği dinî ve ahlâki içerikli öğütler ve mesajlar noktasında, kendi geçmişiyle çelişmediği için öz güveni yüksek bir ruh yapısına sahip olmasını sağladığını ve muhataplarının kendisini bir kat daha fazla ciddiye almalarına vesile olduğunu düşündürmektedir.

2.4. İlk Evliliği

Hz. Peygamber (sav), yirmi beş yaşlarındayken ilk evliliğini, üstün iffeti sebebiyle İslâmiyet'ten önce “tâhire” (الطاهرة) lakabıyla anıldığı bilinen⁶⁸ ve sahip olduğu şeref, soyluluk⁶⁹ ve güzel ahlâk sebebiyle Mekke'de belki de ona eş olabilecek en uygun kadın olan⁷⁰ Hz. Hatice (ra) ile yapmıştır.

Zengin ve dul bir tüccar olan ve İslâm öncesinde ticaretle uğraşması sebebiyle “tâcire” (التاجرة) lakabıyla da tanınan⁷¹ Hz. Hatice'nin (ra), Hz. Peygamber'i (sav) önce Suriye'ye giden kervanına vekil konumunda, sonrasında da kendisine eş olarak görmek istemesinin ardında onun zekâ, çalışkanlık, dürüstlük ve güvenilirliğine olan hayranlığı vardır.⁷²

Hz. Peygamber'in (sav), Hz. Hatice (ra) ile uzun süren mutlu bir evlilik geçirmesi, yuva kurma, aileyi yönetme, aile fertlerine güzel davranma gibi hususlarda pek çok güzel örnekler taşımaktadır.

2.5. Kâbe Hakemliği

“Hakem” (الحكم), bir uyuşmazlığı çözmek için taraflarca tayin edilen kimsedir. İslâm'dan önce Hicaz-Arap toplumunda hakemlerin etkisi büyüktü. Hz. Peygamber'in (sav), nübüvvet öncesi dönemde otuz beş yaşındayken Kâbe'nin yeniden inşası sırasında Hacerülesved'in yerine konulmasıyla ilişkili ihtilâfta hakemlik yapması, bu geleneğin önemli bir örneğidir.⁷³

Milâdî 605 yılında söz konusu görüş ayrılığı nedeniyle iç savaşa ramak kalmıştı. Neyse ki Kureyş ileri gelenlerinden Ebû Ümeyye b. Muğîre'nin, Benî Şeybe kapısından Kâbe'ye ilk girecek kimsenin vereceği karara uyulması yönündeki teklifi benimsendi. Adı geçen kapıdan Kâbe'ye giren

⁶⁴ Muhammed Hamîdullah, “Hilfû'l-Fudûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 31.

⁶⁵ Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi* (İstanbul: Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2018), 269.

⁶⁶ Nebi Bozkurt, “Lakap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 65.

⁶⁷ Hüseyin Algül, “Emîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 111.

⁶⁸ Mehmet Yaşar Kandemir, “Hatice”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16: 465.

⁶⁹ Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, 7. Baskı (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015), 90.

⁷⁰ Algül, *İslâm Tarihi*, 1: 175.

⁷¹ Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, 86.

⁷² Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 66; Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, 1: 77.

⁷³ Ahmet Akgündüz, “Hakem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15: 171.

ve kendisine duyulan güven sebebiyle sevinç ve hatta tezahüratla karşılanan⁷⁴ Hz. Muhammed (sav), Hacerülesved'i bir örtü içine koydu, bütün kabile reislerinin katılımıyla örtüyü kaldırdı ve taşı kendi eliyle yerine yerleştirdi.⁷⁵

Bu olay, Hz. Peygamber'in (sav) gençliğinde de güvenilir, çözüm odaklı, pratik zekâlı ve barışçıl bir insan olduğunun en açık göstergesidir.

3. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) RİSÂLET DÖNEMİNDE GENÇLİĞE BAKIŞI

Her ne kadar çalışmamızdaki temel konumuz gençler olsa da Hz. Peygamber'in (sav) aşağıda örneklendireceğimiz tutum ve davranışlarının genel anlamda insana bakışını da yansıttığını ifade etmek yanlış olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (sav) sadece gençlere değil bütün insanlara gönderilmiş bir peygamberdir (es-Sebe' 34/28; el-Enbiyâ 21/107).

Dolayısıyla onun gençlere yönelik nezaketten ödün vermeyen uyarıları⁷⁶, hayata ışık tutan öğütleri⁷⁷ ve engin hoşgörüsü,⁷⁸ son tahlilde az veya çok diğer gelişim dönemindeki insanlara da hitap etmektedir. Diğer açıdan Hz. Peygamber'in (sav) genel olarak insanlığa sunduğu mesajların, özelde gençleri de ilgilendirdiği göz ardı edilmemelidir.

Hz. Peygamber'in (sav) risâlet döneminde gençliğe bakışını yansıtan tavrı, cinsel içerikli konular, görevlendirmeler, ibadet alanı ve Suffe alt başlıkları çerçevesinde ele alınacaktır:

3.1. Cinsel İçerikli Konular

Gençlerin bedensel ve ruhsal açıdan özellikle cinselliğe ilişkin yoğunluk yaşadığı ve karşı cinsin ilgisini daha çok çektiği bilinen bir gerçektir. Bu yoğunluk ve cazibe, gençlerin cinsel içerikli konularda sağlıklı düşüncelerini ve ön görülü davranmalarını zorlaştırmaktadır.⁷⁹

Bu sebepten olsa gerek Abdullah b. Abbas (ra) (ö. 68/687-688), oruçlu gencin eşini öpmesine mekruh hükmünü vermiş,⁸⁰ fıkıh bilginlerinin çoğunluğu mahrem olanlar dışında karşı cinsten gençlerle tokalaşmaya cevaz vermemiş,⁸¹ Hindistanlı âlim ve ıslahatçı Şah Veliyyullah (ö. 1176/1762) da gençlerin evlenmesini zorunlu kabul etmiştir.⁸²

Hz. Peygamber (sav) yeri geldikçe gençleri, özellikle cinsel içerikli câiz olmayan eylemler veya bunlara yönelme konusunda incitmeden nezaketle uyarılmış,⁸³ gerektiğinde onları sabırla dinlemiş⁸⁴ ve ikna edici açıklamalar yaparak⁸⁵ vazgeçirme çabası göstermiştir.

⁷⁴ Algül, *İslâm Tarihi*, 1: 181.

⁷⁵ Mustafa Fayda, "Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 410.

⁷⁶ Hz. Peygamber'in (sav), saçı başı dağınık, kılık kıyafeti bozuk bazı gençlere yaptığı nazik ve latif uyarılara örnek olarak bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29: 326-327; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, nşr. Târik b. İvazullah ve Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî, 10 Cilt (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1416/1995), 4: 19-20.

⁷⁷ Yaşlılara iyi davranılmasına yönelik gençlere verdiği güzel bir öğüt için bk. Tirmizî, "Birr", 75.

⁷⁸ Genç eşi Hz. Âişe'nin (ra) arkadaşlarıyla birlikte eğlenmesine ve mescitte yapılan bazı gösterileri izlemesine izin verdiğine dair bk. Buhârî, "Edeb", 81; Mehmet Yaşar Kandemir, "Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 426.

⁷⁹ Turhan Muharrem Turhan, *Cinsellik ve Din* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010), 175-176; Nevzat Tarhan, *Var mı Beni Anlamak İsteyen: Gençlik Psikolojisi*, 2. Baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 19.

⁸⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 2 Cilt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Siyâm", 19; Şâfîî, *el-Müsned*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1951), 104; İbn Mâce, "Siyâm", 20; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, 5 Cilt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Savm", 35; Hattâbî, *Me'âlimi's-sünen*, nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh, 4 Cilt (Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 2: 113.

⁸¹ Abdülkerîm Zeydân, *el Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi ş-şer'iati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993), 3: 234-239; Nebi Bozkurt, "Tokalaşma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41: 218.

⁸² Şah Veliyyullah, *Hüccetullâhi'l-bâliga*, nşr. Muhammed Şerîf Sükker, 2. Baskı, 2 Cilt (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1413/1992), 2: 326.

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6: 454-455. Ayrıca bk. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 18 Cilt (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988-1994), 6: 177-178; Selman Başaran, "Fazl b. Abbas b. Abdülmuttalib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 272.

Muhtemelen cinsel içerikli günahlara girme endişesini bertaraf edebileceği düşüncesiyle gençlere erken yaşta evlenmeyi⁸⁶ ve sabrı⁸⁷ tavsiye etmesi, evlenmeye gücü yetmeyen gençlere şehveti kıracağı için oruç tutmayı önermesi⁸⁸ bu kapsamda değerlendirilebilir.⁸⁹

3.2. Görevlendirmeler

Bulûğ ile tam edâ ehliyetini elde etmiş olan⁹⁰ gencin dinî, mali ve cezai sorumluluğunun yanı sıra pek çok hak ve özgürlüğü de gündeme gelmektedir. Bu bağlamda genç, evlenme, asker,⁹¹ komutan, hâkim ve hatta devlet başkanı olma imkânını elde etmektedir. Bu geniş yetki alanı, İslâm'ın, geleceğin inşasında gençlere olan güvenini en net şekliyle göstermektedir.⁹²

Bir keresinde Hz. Peygamber'e (sav), zina eden iki Yahudi'nin davası getirilmişti. Hz. Peygamber (sav) onların Tevrat'taki hükme göre cezalandırılmalarını istedi. Tevrat'taki ilgili hükmü öğrenmek amacıyla Yahudilere içlerindeki en bilgili kişiyi sordu. Onlar da bir delikanlıyı onun huzuruna getirdiler.⁹³ Burada dikkat çeken durum, Hz. Peygamber'in (sav) genç bir insanın, içinde yaşadığı topluluktaki en bilgili kişi olmasını yadırgamaması ve tartışma konusu etmemesidir.

En hayırlı gençlerin, yaşlılara benzeyenler olduğunu ifade eden hadis,⁹⁴ olgunluk, bilgi ve tecrübe birikimi gibi yaşlı insanlarda daha sık karşılaşılan olumlu nitelikler açısından gençleri teşvik etmesinin yanı sıra onların da bu güzel özelliklere sahip olabileceklerine ve olmaları gerektiğine işaret etmektedir.

On yaşından başlayarak on yıl boyunca Hz. Peygamber'e (sav) hizmet etme şerefine nail olduğu için "Hâdimü'n-Nebî" lakabıyla anılan⁹⁵ Enes b. Mâlik'in (ö. 93/711-12) (ra) bu süreçte en küçük bir azarlama ya da kırıcı bir davranışa muhatap olmadığını belirtmesi,⁹⁶ Hz. Peygamber'in (sav) engin hoşgörüsünün ve insana değer verişinin apaçık göstergesidir.

Bu özel görevlendirmenin yanı sıra Hz. Peygamber (sav) uygun gördüğü durumlarda gençlere askerî, ilmî, idari ve hukuki açıdan da önemli vazifeler yüklemiş, böylece onlara duyduğu güveni ve ilgiyi üst seviyede ifade etmiştir.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18: 281-282; Ebû Dâvûd, "Savm", 74. Ayrıca bk. Mehmet Yaşar Kandemir, "Safvân b. Muattal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 485-486.

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36: 545.

⁸⁶ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, nşr. Hüseyin Selîm Esed, 13 Cilt (Dimaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1404/1984), 4: 37.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6: 237-238; Buhârî, "Nikâh", 8; Müslim, "Nikâh", 12. Ayrıca bk. Şemseddin el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî*, 25 Cilt (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1401/1981), 19: 62; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 25 Cilt (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, .ts.), 20: 74.

⁸⁸ Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, *el-Müsned*, nşr. Hüseyin Selîm Esed, 2 Cilt (Dimaşk: Dârü's-Sekâ, 1996), 1: 216; Saîd b. Mansûr, *es-Sünen*, nşr. Habîbürrahman el-A'zamî, 2 Cilt (Bombay: Dârü's-Selefiyye, 1403/1982), 1: 163; Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, 7 Cilt (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989), 3: 453; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6: 72; Dârimî, "Nikâh", 2; Buhârî, "Nikâh", 3; Müslim, "Nikâh", 1; İbn Mâce, "Nikâh", 1; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 1; Nesâî, "Nikâh", 3.

⁸⁹ Faruk Beşer, "Şehvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 477.

⁹⁰ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*, 4 Cilt (İstanbul: Şirket-i Sahâfiyye-i Osmâniyye Matbaası, 1308), 4: 248.

⁹¹ Buhârî, "Şehâdât", 18; Babanzâde Ahmed Naim – Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6: 307.

⁹² Hayreddin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, 3 Cilt (İstanbul: Nesil Yayınları, 1988-1992), 3: 131.

⁹³ Ebû Avâne el-İsferâyînî, *Müsnedü Ebî Avâne*, nşr. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî, 5 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1419/1998), 4: 141; Buhârî, "Hudûd", 24; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 25.

⁹⁴ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Âsar*, nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1355), 214; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Şuabü'l-îmân*, nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid, 14 Cilt (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 10: 225.

⁹⁵ İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 234.

⁹⁶ Buhârî, "Edeb", 39; Babanzâde Ahmed Naim – Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8: 391-392.

Bi'setin ilk yıllarında Mekke'de İslâmiyet'i tebliğ etmek amacıyla kullanılan ve Dârülerkam⁹⁷ adıyla anılan evini bu amaç uğrunda Müslümanların hizmetine sunan Erkam b. Ebü'l-Erkam'ı (ö. 55/675) (ra) vahiy kâtipliği ve zekât memurluğu görevlerine getirmesi,⁹⁸ Hz. Ali'yi (ö. 40/661) (ra) Yemen'e kadı olarak göndermesi,⁹⁹ Muâz b. Cebel'i (ö. 17/638) (ra) Yemen'e elçi, zekât memuru ve kadı sıfatıyla görevlendirmesi,¹⁰⁰ Üsâme b. Zeyd'i (ö. 54/674) (ra) Mayıs 632'de Suriye'ye gönderilen ordunun komutanlığına ataması,¹⁰¹ Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı (ö. 55/675) (ra) Mayıs 623'te yapılan Harrâr Seferi'nde birliğin başına getirmesi,¹⁰² bir keresinde Talha b. Ubeydullah'a (ö. 36/656) (ra) istihbarat vazifesi vermesi,¹⁰³ Abdullah b. Amr b. Âs'a (ö. 65/684-85) (ra) kendisinden duyduğu hadisleri onun huzurunda yazmasına izin vermesi,¹⁰⁴ Hz. Âişe (ö. 58/678) (ra) ve Hz. Fâtıma'ya (ö. 11/632) (ra) Uhud Gazvesi'nde su ve yiyecek taşıma, haber toplama ve yaralılara bakma gibi görevler yüklemesi¹⁰⁵ bu konuda örnek olarak sunulabilir.

3.3. İbadet Alanı

Hz. Peygamber (sav) ibadetlerin gençken yapıldığında çok daha değerli olduğuna vurgu yaparak Allah'a (cc) itaat noktasında gençleri teşvik etmiştir.

Başka gölgenin olmadığı kıyamet gününde Allah'ın (cc) gölgesinde gölgelenecek yedi grup insandan biri olarak Allah'a (cc) kulluk ederek serpilip büyüyen gençleri zikretmesi,¹⁰⁶ ibadetlerini huşû içerisinde yapan gençleri övmesi,¹⁰⁷ kendisine ahirette şefaathçi olmasını isteyen bir gence çokça secde etmeyi önermesi,¹⁰⁸ Abdullah b. Ömer b. Hattâb'a (ö. 73/692) (ra) gece namazını tavsiye etmesi,¹⁰⁹ bir gence ibadet konusunda aşırılıklardan uzak ölçülü bir yol izlemesi gerektiğini belirtmesi¹¹⁰ ve Allah'ın (cc), gençliğini taat yolunda harcayan¹¹¹ ve tövbe eden¹¹² gençleri sevdiğini ifade etmesi bu bağlamda ele alınabilir.

⁹⁷ Mustafa Asım Köksal, "Dârülerkam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8: 520.

⁹⁸ Ahmet Önkâl, "Erkam b. Ebü'l-Erkam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 305.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, 2 Cilt (Mekke: Câmîatü Ümmî'l-Kurâ, 1403/1983), 2: 58-581; İbn Mâce, "Ahkâm", 1; Ebû Dâvûd, "Akziye", 6; Tirmizî, "Ahkâm", 5; Mehmet Yaşar Kandemir, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 375.

¹⁰⁰ Mehmet Yaşar Kandemir, "Muâz b. Cebel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 338.

¹⁰¹ Mehmet Salih Arı, "Üsâme b. Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 362.

¹⁰² İbrahim Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebû Vakkâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 372.

¹⁰³ Bünyamin Erul, "Talha b. Ubeydullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 504.

¹⁰⁴ Mehmet Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 85.

¹⁰⁵ Mustafa Fayda, "Âişe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 201; Mehmet Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 219.

¹⁰⁶ *el-Muvatta'*, "Şa'ar", 14; Tayâlisî, *el-Müsned*, nşr. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî, 4 Cilt (Cize: Dâru Hicr, 1419-1420/1999), 4: 208; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15: 414; Buhârî, "Ezân", 36; Tirmizî, "Zühd", 53; Nesâî, "Kudât", 2. Ayrıca bk. İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzih li-şerhi'l-Câmi'i's-sahîh*, 36 Cilt (Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008), 6: 448.

¹⁰⁷ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, 11: 287; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7: 134-135; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, 10 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 3: 481.

¹⁰⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, 25 Cilt, 2. Baskı (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), 20: 365.

¹⁰⁹ Dârimî, "Salât" 117; Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-Nebî", 19. Ayrıca bk. Babanzâde Ahmed Naim – Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3: 357; Mehmet Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Ömer b. Hattâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 127.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11: 67-68; İbn Mâce, "İkâmet", 178; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, nşr. Şuayb el-Arnaût, 18 Cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404-1418/1983-1997), 3: 33-35.

3.4. Suffe

“Suffe” (الصفة), Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde, evleri ve kalabilecek yakınları olmayan, ihtiyaçları Hz. Peygamber (sav) ve ashâbın zenginleri tarafından karşılanan yoksul sahâbîlerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu hâline gelen mekândır.¹¹³

Suffe, pek çok fonksiyonunun yanı sıra kendi dönemi için bir “gençlik merkezi” (youth center)¹¹⁴ sayılabilecek özelliklere de sahiptir. Çünkü Ebû Hüreyre (ö. 58/678) (ra) gibi pek çok genç sahâbî sadece barınmak için değil, aynı zamanda ilim ve kültürlerini artırmak, boş zamanlarını değerlendirmek ve insanlığa faydalı bir birey olabilmek için Suffe'de kalmaktaydılar.

Ashâb-ı Suffe, Hz. Peygamber'i (sav) daha yakından tanıma ve onu daha kapsamlı örnek alma imkânına sahipti.¹¹⁵ Gençlerin, örnek alabilecekleri insanlara yakın olmasının kendilerine, ailelerine, içinde yaşadıkları topluma ve insanlığa yararlı hedeflere doğru ilerlemelerinde belirleyici rol oynadığı unutulmamalıdır.¹¹⁶

4. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) HEDEFLEDİĞİ GENÇLİK

Hz. Peygamber'in (sav) hedeflediği gençlik, en geniş manasıyla İslâm'ın hedeflediği gençliktir. Dolayısıyla bu başlık altında İslâm'ın en önemli iki kaynağı olan kitap ve sünnet çerçevesinde ideal bir gençliğin temel nitelikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır:

4.1. Kur'ân-ı Kerîm Çerçevesinde Hedeflenen Gençlik

Çalışmamızın odak noktası her ne kadar Hz. Peygamber (sav) olsa da esasında konuya Kur'ân-ı Kerîm açısından da bakılabilir. Şöyle ki en önemli iki şer'î delil olan kitap ve sünnetin hedeflerinin aynı doğrultuda olduğu tartışma kabul etmez bir gerçektir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in hedefleri, aynı zamanda Hz. Peygamber'in (sav) de hedefleridir.

Öyleyse Kur'ân-ı Kerîm'de kendilerinden övgüyle bahsedilen gençlerin tutum ve davranışları, Hz. Peygamber'in (sav) hedeflediği gençliğin nitelikleri olarak da anlaşılabilir ve anlaşılmalıdır. Bu hususta kronolojik olarak aşağıdaki örnekler üzerinde durulabilir:

a) Hâbil: Hz. Âdem (as) ile Hz. Havvâ'nın ikinci oğlu olan Hâbil, ağabeyi Kâbil tarafından haksız yere öldürüleceğini ön gördüğü ve önce davranıp onu öldürebileceği hâlde sırf Allah (cc) korkusundan bir cana kıymaktan sakınmıştı (el-Mâide 5/28).¹¹⁷

b) Hz. İbrâhim (as): Hz. İbrâhim (as), ateşe atılmak suretiyle cezalandırılacağını göze alarak (el-Enbiyâ 21/68; el-Ankebût 29/24) içinde yaşadığı toplumun putperestliği karşısında asla sessiz ve tepkisiz kalmamıştı (el-Enbiyâ 21/60).¹¹⁸

c) Hz. İsmâil (as): Hz. İsmâil (as), imtihanın konusu kendi canı olmasına rağmen sabretmiş, gözünü dahi kırpmadan Allah'ın (cc) emrine teslimiyet göstermiştir (es-Sâffât 37/102).¹¹⁹

¹¹¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, 10 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1416/1996), 5: 360. Garîb olarak nakledilen bu hadisin mevzû olduğuna dair bir görüş için bk. Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eserühe's-seyyiü fi'l-ümm*, 14 Cilt (Riyad: Dârü'l-Ma'ârif, 1412/1992), 1: 215.

¹¹² İbn Ebû'd-Dünyâ, *Kitâbü't-Tevbe*, nşr. Mecdi es-Seyyid İbrâhim (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.), 137.

¹¹³ Mustafa Baktır, “Suffe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 469.

¹¹⁴ Gençlik merkezi, “ebeveyn anlaşmazlığı, kötü alışkanlık, aile içi şiddet, sokağa atılma gibi sebeplerden dolayı değişik tehlikelere maruz kalan gençleri korumak amacıyla kurulan yatılı veya gündüzlü sosyal rehabilitasyon merkezidir.” Ali Seyyar, *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri* (İstanbul: Değişim Yayınları, 2007), 342.

¹¹⁵ Hilal Kara – Abdullah Kara, *Ashâb-ı Suffe: Peygamber Okulunun Yıldızları*, 9. Baskı (İstanbul: Nesil Yayınları, 2017), 25.

¹¹⁶ Hayati Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 2. Baskı (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2016), 157.

¹¹⁷ Ayrıca bk. Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3. Baskı, 5 Cilt (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 2007, 2: 254-255; Ömer Faruk Harman, “Hâbil ve Kâbil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14: 376.

¹¹⁸ Ayrıca bk. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3: 687; Ömer Faruk Harman, “İbrâhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 269-270.

d) Hz. Yûsuf (as): Hz. Yûsuf (as), kaçınılması çok zor olan iffetine hâlel getirecek bir kötülüğü işlemek yerine iradesine hâkim olup insanın hayatta karşılaşabileceği en zor imtihanlardan birini başarıyla atlatmış ve bu yolda zindana girmeyi tercih etmişti (Yûsuf 12/33).¹²⁰

e) Hz. Mûsâ (as): Hz. Mûsâ (as), istemeden birinin ölümüne sebebiyet vermesinin hemen ardından pişman olup Allah'tan (cc) bağışlanmasını dilemişti (el-Kasas 28/16).¹²¹

f) Hz. Meryem: Hz. İsâ'nın (as) annesi Hz. Meryem, kendisini hayata küstürecek derecede kaygı verici ağır bir sıkıntıyla boğuşurken dahi sabretmiş ve Allah'a (cc) itaatten ayrılmamıştı (Meryem 19/23).¹²²

g) Hz. İsâ (as): Hz. İsâ (as), insanlara karşı zorbalıktan ve kabalıktan sakınan saygılı, sevgi ve merhamet dolu bir peygamberdi (Meryem 19/32).¹²³

h) Ashâb-ı Kehf: Putperest bir kavmin içinde Allah'ın (cc) varlığına ve birliğine inanan az sayıda gençten oluşan arkadaş grubu olan Ashâb-ı Kehf, bu inançlarını açıkça dile getirip putperestliğe karşı çıkmış, bu uğurda taşlanarak öldürülmeyi dahi göze almışlardı. Baskı ve zulümden kaçmak zorunda kalan bu gençler, Allah'ın (cc) kendilerine bir ümit kapısı, çıkar bir yol açacağına inanarak bir mağaraya sığınmışlardı (el-Kehf 18/13).¹²⁴

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak Kur'an-ı Kerîm açısından ideal gençliğin temel özelliklerinin başında insana değer verme, canın korunması, kötülük karşısında eyleme geçme, Allah'ın (cc) emir ve yasaklarına teslimiyet, iffetin korunması, tövbe, sabır, imtihan bilinci, ümitvar olma, saygı, sevgi, merhamet ve sebat sayılabilir.

4.2. Sünnet Çerçevesinde Hedeflenen Gençlik

Gençliğindeki tutum ve davranışları ile bi'setten vefatına kadarki süreçte gençlerle olan ilişkileri birlikte değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'in (sav) iman, ibadet ve ahlâk yönüyle eksiksiz, öğrenme ve öğretme noktasında arzulu, dinin emir ve yasakları konusunda titiz, zalimin karşısında duran, mazlumun yanında olan dört dörtlük bir gençlik hedeflediği ve bu hedefe ulaşabilmek için gençlere her yönüyle ve her zaman örnek olduğu anlaşılmaktadır.,

SONUÇ

“Zaman fikhı” bağlamında ortaya konulmuş ilk akademik çalışma özelliğini taşıyan bu araştırmada ulaştığımız sonuç ve önerilerden bazıları şunlardır:

Çocukluk döneminin bitmesinin hemen ardından gençlik çağına atılmış olan ilk adım, sadece sorumlulukların değil aynı zamanda pek çok hakkın ve özgürlüğün de işaret fişeğidir. Bu nedenle madalyonun her iki yüzüne de bakılmalı ve gençlerin “hak-sorumluluk dengesi”ne dayalı sınırları çiğnenmemelidir. Aksi durumda, kendilerini tanıma ve tanımlama sürecindeki gençlerimizin özgün kimliklerini inşa etmeleri pek mümkün olmayacaktır.

Her açıdan zirve sayılacak nitelikte bir gençlik dönemi geçirmiş olan ve nübüvveti süresince söz ve davranışlarıyla gençlere en güzel örnekler sunan Hz. Peygamber'in (sav) hedeflediği,

¹¹⁹ Ayrıca bk. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4: 545-546; Ömer Faruk Harman, “İsmâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23: 77-79.

¹²⁰ Ayrıca bk. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3: 230; Ömer Faruk Harman, “Yûsuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44: 4.

¹²¹ Ayrıca bk. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4: 220-221; Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 211.

¹²² Ayrıca bk. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3: 597; Ömer Faruk Harman, “Meryem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 240-241.

¹²³ Ayrıca bk. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3: 598; Ömer Faruk Harman, “İsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 470.

¹²⁴ Ayrıca bk. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3: 541-542; İsmet Ersöz, “Ashâb-ı Kehf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 466.

hayalini kurduğu gençlik, iman, ibadet, hukuk ve ahlâk yönüyle “sorumluluk bilinci”ne¹²⁵ (sense of responsibility) (الشعور بالمسؤولية) sahip gençliktir. Sadece içinde yaşadığımız toplumun değil, bir bütün olarak insanlığın da geleceğinde oyun kurucu role sahip olması beklenen gençliğin söz konusu bilince sahip olarak yetiştirilmesi hayati derecede önemlidir. Çünkü yetiştirmekte olduğumuz gençler ne kadar çok sorumlu ise insanlığın geleceği o kadar az sorunlu olacaktır.

“Genelde dinin, özelde ibadetler ve hukuk alanındaki dinî hükümlerin gayelerini ifade eden”¹²⁶ “makâsîdü’ş-şerîa” (مقاصد الشريعة) kapsamında değerlendirilen ve din, can, akıl ve mal ile beraber İslâm dininin toplum ve bireyler için vazgeçilmez gördüğü beş temel değerden biri olarak kabul edilen “neslin korunması” (حفظ النسل),¹²⁷ sadece ırzın ve iffetin muhafazasına indirgenmeyip gençliğin korunup geliştirilmesiyle de ilişkilendirilmelidir.

Özellikle devlet, aile ve eğitimciler gibi gençlerle doğrudan ve belli bir seviyede otoriteye sahip olarak münasebet kurabilen kurum veya kesimlerin onları ciddi bir şekilde anlama çabasında olması gerekir. Çünkü gençleri anlayamamak, daha da kötüsü anlamak istememek, çözümü çok zor sorun yumakları meydana getirebilir. Bu durumda “gençlik sorunları”nın (youth problems) (مشكلات الشباب)¹²⁸ ve “gençlik bunalımları”nın (crisis of puberty)¹²⁹ “gençlik suçluluğu”nu (juvenile delinquency)¹³⁰ tetikleme kaçınılmazdır.

Üzülerek söylemek gerekir ki intihar ve intihara teşebbüs, çoğunlukla gençlerde görülmektedir.¹³¹ Hatta 1989-2000 yılları itibarıyla intihar edenlerin yaklaşık üçte birinin 15-24 yaş aralığındaki gençler olduğuna ilişkin veri¹³² göz önünde bulundurulduğunda durumun ne denli ciddi olduğu fark edilebilir. Bu nedenle gençleri hayata küstüren, kendi kabuklarına çekilmelerine yol açan değil, onlara yaşama sevinci aşıl原因, mutluluk pınarlarından doyasıya içmelerini sağlayan ortamların ve imkânların samimiyetle sunulması elzemdir. Bu bağlamda öncelikle “gençlik kültürü” (youth culture)¹³³ üzerinde durulmalı ve “ergenlik psikiyatrisi” (adolescent psychiatry)¹³⁴ gibi gençleri yakından ilgilendiren alanlardan istifade edilmelidir.

Gençler, insan psikolojisinde yer yer olumlu etkileri olabilen ve sevgiyi daha anlaşılır kılan korku mesajlarına da duyarlı olmakla beraber en güçlü olumlu tepkileri sevgi motifinde

¹²⁵ Sorumluluk bilinci, “insanın ne zaman, nerede, nasıl ve kime ait olursa olsun sorumluluğun varlığını/gerçekliğini tanımasını, önemini kavrayıp gerekli kıldığı yükümlülükleri yerine getirmesini sonuç veren ve zihinde apaçık beliren temel düşüncedir.” Cemalettin Şen, *Bilinç ve Etkisi: İslâm Hukukunda Bilincin Hak ve Sorumluluklara Etkisi* (Bursa: Emin Yayınları, 2010), 243.

¹²⁶ Ertuğrul Boynukalın, “Makâsîdü’ş-Şerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 423.

¹²⁷ Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ilmi’l-usûl*, 1: 288.

¹²⁸ Hâmid Abdüsselâm Zehrân, *Kâmûsü ilmi’n-nefs: İncilîzî-Arabî*, 2. Baskı (Kahire: Âlemü’l-Kütüb, 1987), 569. Gençlik sorunları, “bir toplumun genç üyelerinin uyum yetersizliklerinden ya da toplumun eğitim için yeterli kaynaklar sağlayamamasından kaynaklanan güçlüklerdir.” *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler*, 480.

¹²⁹ Gençlik bunalımı, “gelişim evresinin dönüm noktalarında, özellikle yeni yetmelik çağında gençlerdeki fizyolojik ve ruhsal çalkantılar sonucu olarak karşılaşıldığı varsayılan bunalımdır.” *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler*, 479.

¹³⁰ Gençlik suçluluğu, “yasalar önünde yaş bakımından henüz ergin sayılmayan, yani haklarını kullanmak için yasaların gösterdiği yaşa gelmemiş bulunan gençlerin toplum kurallarını çiğneyen hareketlerde bulunması hâlidir.” Ruşen Alaylıoğlu - A. Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*. 2. Baskı (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1976), 108. Gençlik suçluluğu, gencin kendi yapısı, ailesi ve içinde yaşadığı ortamın etkisiyle beliren bir davranış bozukluğudur. Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 302.

¹³¹ *British Medical Association A-Z Aile Tıp Ansiklopedisi*, 731.

¹³² Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 166.

¹³³ Gençlik kültürü, “gençlerin, ağırlıklı olarak eğlence, tüketim kalıpları ve boş zaman kullanımında kendisini duyumsatan; yoğun olarak medyanın etkisiyle biçimlenen, aile büyüklerinden çok arkadaş etkisiyle oluşan kültür özellikleridir.” Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, 383. Ayrıca bk. Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, trc. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 264-265; Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), 322.

¹³⁴ Ergenlik psikiyatrisi, “on sekiz yaşın altındaki bireylerde gözüken çeşitli psikiyatrik bozuklukların tanı, tedavisi ve önlenmesi ile meşgul olan bir psikiyatri alt dal uzmanlık alanıdır.” Oğuz Arkonaç, *Açıklamalı Psikiyatri Sözlüğü* (İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 1999), 16.

göstermektedirler. Bu nedenle yoğun bir duygusal ruh hâline sahip olan gençlerin, dini algılamalarında ve dinî yaşantılarında sevginin yeri korkuya göre daha büyüktür.¹³⁵ Gençlerin yetişkin olduklarında özgüveni gelişmiş, kişiliğini sağlıklı temellere oturtmuş, komplekslerden uzak insanlar olmaları için onlarla olan ilişkilerde “sevgi ve ilgi”ye yeteri kadar yer verilmelidir.¹³⁶

Bu çalışmada sunulan fıkıh içerikli örnekler ışığında Hz. Peygamber’in (sav) gençliğe, geçmiş-şimdi-gelecek bağlamında topluma ve insanlığa sorun üreten bir odak değil, var olan sorunları çözme potansiyeline sahip zinde bir güç olarak baktığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Bu gerçeğin hakkıyla anlaşılması ve gereğinin hayata geçirilmesi oranında insanlığın geleceği parlak olacaktır. Çünkü gençlerimiz, şimdimizdeki geleceğimizdir.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Mübârek. *Kitâbü’z-Zühd ve’r-rekâik*. Nşr. Habîbürrahman el-A‘zamî. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Abdülazîz el-Buhârî. *Keşfü’l-esrâr fî şerhi Usûli’l-Pezdevî*. 4 Cilt. İstanbul: Şirket-i Sahâfiyye-i Osmâniyye Matbaası, 1308.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs*. Nşr. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1420/2000.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Müessestü’r-Risâle, 1416-1421/1995-2001.
- Ahmed b. Hanbel. *Fezâilü’s-sahâbe*. Nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas. 2 Cilt. Mekke: Câmîatü Ümmi’l-Kurâ, 1403/1983.
- Ahmed Ebû Hâka. *Mu‘cemü’n-nefâisi’l-vasît*. Beyrut: Dârü’n-Nefâis, 1432/2011.
- Ahterî. *Ahterî-i Kebîr*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Akderin, Furkan. *Latince-Türkçe Türkçe-Latince Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Akgündüz, Ahmet. “Hakem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 171-173. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Alaylıoğlu, Ruşen - Oğuzkan, A. Ferhan. *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*. 2. Baskı. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1976.
- Albayrak, Ahmet. “Sevgi ve Korku Motiflerinin Gençlerin Dinî Mesajları Algılamasındaki Rolü”. *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*. Haz. İsmail Kurt ve Seyid Ali Tüz. 277-297. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Algül, Hüseyin. “Emîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 111. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Algül, Hüseyin. “Ficâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 52. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Algül, Hüseyin. “Haram Aylar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 105-106. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Algül, Hüseyin. “İnsani İlişkiler Açısından Hz. Muhammed (sav)”. *Hz. Muhammed ve Gençlik (Kutlu Doğum Haftası: 1992)*. 17-32. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Algül, Hüseyin. *İslâm Tarihi*. 4 Cilt. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1986.

¹³⁵ Ahmet Albayrak, “Sevgi ve Korku Motiflerinin Gençlerin Dinî Mesajları Algılamasındaki Rolü”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, haz. İsmail Kurt ve Seyid Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 294.

¹³⁶ Ahmet Albayrak, “Sevgi ve Korku Motiflerinin Gençlerin Dinî Mesajları Algılamasındaki Rolü”, 294.

- Âmidî, Seyfeddin. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. Nşr. Abdürrezzak Afifi. 4 Cilt. Riyad: Dârü's-Samî, 1424/2003.
- Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2018.
- Arı, Mehmet Salih. "Üsâme b. Zeyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 361-363. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Arkonaç, Oğuz. *Açıklamalı Psikiyatri Sözlüğü*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 1999.
- Arvasi, S. Ahmet. *İlm-i Hâl*. İstanbul: Burak Yayınevi, 1983.
- Avery v.dğr. (Ed.). *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*. 13. Baskı. İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1986.
- Aynî, Bedreddin. *Umdetü'l-kârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ayverdi, İlhan. *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005.
- Azîmâbâdî. *Avnü'l-ma'bûd*. 2. baskı. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Babanzâde Ahmed Naim - Miras, Kâmil. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. 13. Baskı. 8 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.
- Baktır, Mustafa. "Suffe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 469-470. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Bardakoğlu, Ali. "Bulûğ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 413-414. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Başaran, Selman. "Fazl b. Abbas b. Abdülmuttalib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 272-273. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Bayram, Ali - Çankaya, Birsen - Jones, Gordon (Haz.). *Fono İngilizce Büyük Sözlük English-Turkish Turkish-English*. İstanbul: Fono Yayınları, 2006.
- Begavî, Ferrâ. *Şerhu's-Sünne*. Nşr. Züheyr eş-Şâviş ve Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Beşer, Faruk. "Şehvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 476-477. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'kübrâ*. Nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Şuabü'l-îmân*. Nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Makâsıdü's-Şerîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 423-427. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bozkurt, Nebi. "Lakap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 65-67. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bozkurt, Nebi. "Tokalaşma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 217-219. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- British Medical Association A-Z Aile Tıp Ansiklopedisi*. Trc. Serkut Yalçın v.dğr. İstanbul: 121 Medikal Yayıncılık, 2008.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.

- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. 24 Cilt. İstanbul: Milliyet Gazetecilik, 1992.
- Canan, İbrahim. "Enes b. Mâlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 234-235. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. 18 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988-1994.
- Cûdî Efendi, Trabzonlu. *Lugat-ı Cûdî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Cübrân Mes'ûd. *er-Râid*. 2. Baskı. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1967.
- Çağbayır, Yaşar. *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*. 5 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Çakan, İsmail Lütfî. *Hadislerle Gerçekler*. 2. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.
- Çelebioğlu, Amil. "Âb-ı Hayât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 3-4. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Doğan, D. Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. 15. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları, 2001.
- Dökmeci, İsmet - Dökmeci, A. Handan. *Büyük Tıp Sözlüğü*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık, 2011.
- Ebû Avâne el-İsferâyînî. *Müsnedü Ebî Avâne*. Nşr. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1419/1998.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1416/1996.
- Ebû Ya'îa el-Mevsilî. *el-Müsned*. Nşr. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1404/1984.
- Ebû Yûsuf. *Kitâbü'l-Âsar*. Nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1355.
- Ercilasun, Ahmet Bican (Ed.). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. 2 Cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Ersöz, İsmet. "Ashâb-ı Kehf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 465-467. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Erul, Bünyamin. "Talha b. Ubeydullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 504-505. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Erul, Bünyamin. "Varaka b. Nevfel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 517-518. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Fayda, Mustafa. "Âişe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 201-205. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Fayda, Mustafa. "Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 408-423. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Gazzâlî. *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*. 2 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, 1322-1324.
- Gençlik Ansiklopedisi*. Ankara: Kurtuluş Yayınları, 1962.

- Gövsâ, İbrahim Alâeddin. *Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi*. 5 Cilt. İstanbul: İskit Yayınevi, 1947-1954.
- Haeberle, Erwin J. *Cinsel Atlas*. Trc. Mesut Akın. İstanbul: Say Yayınları, 1997.
- Hâkim en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Türk Dili Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.
- Harman, Ömer Faruk. "Hâbil ve Kâbil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 376-378. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Harman, Ömer Faruk. "İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 266-272. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. "Îsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 465-472. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. "İsmâil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 76-80. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Harman, Ömer Faruk. "Meryem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 236-242. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Harman, Ömer Faruk. "Mûsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 207-213. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Harman, Ömer Faruk. "Yûsuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 1-5. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Sa'd b. Ebû Vakkâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 372-374. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Hattâbî. *Me'âlimi's-sünen*. Nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh. 4 Cilt. Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*. 2. Baskı. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2016.
- Humeydî, Abdullah b. Zübeyr. *el-Müsned*. Nşr. Hüseyin Selîm Esed. 2 Cilt. Dimaşk: Dârü's-Sekâ, 1996.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir. *el-Musannef*. Nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbn Ebü'd-Dünyâ. *Kitâbü't-Tevbe*. Nşr. Mecdi es-Seyyid İbrâhim. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hibbân. *Sahîhu İbn Hibbân*. Nşr. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404-1418/1983-1997.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Muğni*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire. 1388/1968.
- İbn Mâce. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 3. Baskı. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- İbn Râhûye. *Müsned*. Nşr. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî. Medine: Mektebetü'l-Îmân, 1412/1991.
- İbnü'l-Mülakkın. *et-Tavzîh li-şerhi'l-Câmi'i's-sahîh*. 36 Cilt. Dimaşk: Dârü'n-Nevâdir, 1429/2008.

- Kal 'acî, Muhammed Revvâs. *Arapça-İngilizce-Türkçe Fıkıh Lugatı*. Trc. Ayhan Ak. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- Kanar, Mehmet. *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*. İstanbul: Birim Yayınları, 1993.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Abdullah b. Amr b. Âs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 85-86. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Abdullah b. Ömer b. Hattâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 126-128. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 375-378. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Fâtıma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 219-223. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Hatice". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 465-466. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Muâz b. Cebel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 338-339. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 423-428. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Safvân b. Muattal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 485-486. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Kara, Hilal – Kara, Abdullah. *Ashâb-ı Suffe: Peygamber Okulunun Yıldızları*. 9. Baskı. İstanbul: Nesil Yayınları, 2017.
- Karabey, Selma - Müftüoğlu, Nurcan (Ed.). *Gençlik ve Cinsellik*. İstanbul: Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, 2007.
- Karaman, Hayreddin v.dğr. *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. 3. Baskı. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1988-1992.
- Kâsânî. *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. 2. Baskı. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1402/1982.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 7. Baskı. 10 Cilt. Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1323.
- Kazıcı, Ziya. *H. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*. 7. Baskı. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.
- Kirmânî, Şemseddin. *el-Kevâkibü'd-derârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1401/1981.
- Köksal, Mustafa Asım. "Dârülerkam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 520-521. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Kudâî. *Müsnedü's-Şihâb*. Nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. 2. Baskı. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1407/1986.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Trc. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

- Mâzerî. *el-Mu‘lim bi-fevâidi Müslim*. 2. Baskı. 3 Cilt. Cezayir: el-Müessesetü'l-Vataniyye li'l-Kitâb, 1988-1991.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1322.
- Muhammed Hamîdullah. “Hilfû'l-Fudûl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 31-32. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Mutarrizî. *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu‘rib*. Nşr. Mahmûd Fâhûrî ve Abdülhamîd Muhtâr. 2 Cilt. Halep: Mektebetü Üsâme b. Zeyd, 1399/1979.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Mübârekpûrî. *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi‘i't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânüsü'l-basît fî tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît*. Ed. Mustafa Koç. 6 Cilt. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013-2014.
- Nâsirüddin el-Elbânî. *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za‘ife ve'l-mevzû‘a ve eseruhe's-seyyüü fi'l-ümme*. 14 Cilt. Riyad: Dârü'l-Ma‘ârif, 1412/1992.
- Nesâî. *es-Sünen*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Nesâî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Nşr. Hasan Abdülmün‘im Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nesefî, Necmeddin. *Tilbetü't-talebe fî'l-ıstılâhâti'l-fikhiyye*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1431/2010.
- Nevevî. *el-Minhâc fî şerhi sahîhi Müslim b. Haccâc*. 2. Baskı. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Âb-ı Hayât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 1-3. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Önkâl, Ahmet. “Erkam b. Ebü'l-Erkam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 305. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Renkli Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük*. 12 Cilt. İstanbul: Arkın Kitabevi, 1986.
- Rûyânî, Muhammed b. Hârûn. *el-Müsned*. Nşr. Eymen Ali Ebû Yemânî. 3 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995.
- Saîd b. Mansûr. *es-Sünen*. Nşr. Habîbürrahman el-A‘zamî. 2 Cilt. Bombay: Dârü's-Selefiyye, 1403/1982.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Siyer-i Nebî*. Trc. Mustafa Kasadar, Sadullah Ergin ve Şerafettin Şenaslan. 3. Baskı. 2 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.
- Salt, Alparslan - Çobanlı, Cem. *Dharma Ansiklopedisi*. İstanbul: Dharma Yayınları, 2001.
- Sarı, Mevlüt. *el-Mevârid: Arapça-Türkçe Lügat*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1982.
- Sehârenpûrî, Halîl Ahmed. *Bezlü'l-mechûd*. Nşr. Takıyyüddin en-Nedvî. 14 Cilt. Muzafferpur: Merkezü'ş-Şeyh Ebü'l-Hasan en-Nedvî li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1427/2006.
- Serahsî, Şemsüleimme. *Usûlü's-Serahsî*. Nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1954.
- Seyyar, Ali. *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.
- Steuerwald, Karl. *Türkçe Almanca Sözlük*. 2. Baskı. İstanbul: ABC Kitabevi, 1990.
- Şâfiî. *el-Müsned*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1951.

- Şah Veliyyullah. *Hüccetullâhi'l-bâliga*. Nşr. Muhammed Şerîf Sükker. 2. Baskı. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1413/1992.
- Şâtübî, İbrâhim b. Mûsâ. *el-Muvâfakât fi usûli's-şerî'a*. Nşr. Muhammed Abdullah Dirâz. 4 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, ts.
- Şen, Cemalettin. "Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Zaman Hukuku ve Zaman Fıkhı". Munzur 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (Tunceli, 24-26 Mayıs 2019). Ed. Gültekin Gürçay. 196-209. İstanbul: UBAK Yayınevi, 2019.
- Şen, Cemalettin. *Bilinç ve Etkisi: İslâm Hukukunda Bilincin Hak ve Sorumluluklara Etkisi*. Bursa: Emin Yayınları, 2010.
- Taberânî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. Nşr. Târık b. İvazullah ve Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1416/1995.
- Taberânî. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. 2. Baskı. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994.
- Tarhan, Nevzat. *Var mı Beni Anlamak İsteyen: Gençlik Psikolojisi*. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Tayâlisî. *el-Müsned*. Nşr. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Cîze: Dâru Hicr, 1419-1420/1999.
- Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. 4 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Tirmizî. *el-Câmiu's-sahîh*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Turhan, Turhan Muharrem. *Cinsellik ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.
- Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2011.
- United Nations-Report of the Secretary-General*. 12.07.2001.
- Vankulu. *Vankulu Lügati*. Ed. Mustafa Koç. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Watt, William Montgomery. *Hz. Muhammed Mekke'de*. Trc. Süleyman Kalkan. İstanbul: Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2016.
- Yalt, Ali Rıza. *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*. İstanbul: Serhat Yayınları, 1990.
- Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. 11. Baskı. İstanbul: Özgür Yayınları, 2000.
- Zehrân, Hâmid Abdüsselâm. *Kâmûsü ilmi'n-nefs: İncilîzî-Arabî*. 2. Baskı. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Zerkeşî, Bedreddin. *el-Bahrü'l-muhît fi usûli'l-fikh*. Nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî ve Ömer Süleyman el-Eşkâr. 2. Baskı. 6 Cilt. Küveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 1413/1992.
- Zeydân, Abdülkerîm. *el Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi's-şerîati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*. 3. Baskı. 8 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1409/1989.